

NAJPIĘKNIEJSZE ZAKĄTKI

POLSKIE KRAJOBRAZY

NAJPIĘKNIEJSZE ZAKĄTKI

POLSKIE KRAJOBRAZY

Tekst: Sławomir Kobojek

Opracowanie tekstu, redakcja i korekta: zespół Wydawnictwa SBM

Skład i opracowanie graficzne: Jacek Bronowski

Okladka: Jacek Bronowski

Zdjęcia na okładce i stronie tytułowej:

front (od góry, od lewej) – © Mike Mareen | Shutterstock.com, © Utiwamoj | Dreamstime.com, © Shaiith | Dreamstime.com,
© Marzena, Michał i Jacek Bronowscy, © bogumil | Shutterstock.com (główne)

tył (od lewej) – © Marcin Chodorowski | Dreamstime.com, © Sebastian Czapnik | Dreamstime.com,
© Marzena, Michał i Jacek Bronowscy (2 zdjęcia)

Wydanie I, Warszawa 2020

Copyright for text, cover and layout © Wydawnictwo SBM, 2020

Wydawnictwo SBM Sp. z o.o.
ul. Sułkowskiego 2/2
01-602 Warszawa

www.WYDAWNICTWO-SBM.pl

ISBN 978-83-8222-124-4

SPIS TREŚCI

Polskie krajobrazy od Bałtyku do Tatr.....	4
Bałtyk.....	12
Na mierzejach.....	19
W delcie Wisły.....	22
Portowe zaułki.....	25
Kaszubska wieś.....	26
Krajobrazy pojezierzy.....	29
Wielkie jeziora.....	34
Nad Hańczę i Czarną Hańczę.....	41
Kraina Wielkich Dolin.....	44
Tam, gdzie powstała Polska.....	47
Czar Podlasia.....	52
Na bagnach biebrzańskich.....	55
W białowieskiej kniei.....	56
Tatarzy na Podlasiu.....	61
Mazowieckie ścieżki.....	62
Krajobrazy Puszczy Kampinoskiej.....	65
Kurpiowskie wioski i ostępy.....	70
Warszawa.....	73
Wielka dolina w rolniczym krajobrazie.....	74
Wisła – ostatnia nieujarzmiona wielka rzeka Europy.....	83
Nad środkową Odrą.....	84
Między niżem a wyżynami.....	89
Krajobrazy orlich gniazd.....	92
Ścieżki Ponidzia.....	101
Góry domowe.....	104
Sandomierska skarpa.....	111
Urok starego Sandomierza.....	112
Roztocze.....	115
Zamość – perła renesansu.....	121
Przemysłowy krajobraz Śląska.....	122
Prastare Sudety.....	125
Jedyne takie góry w Polsce.....	132
Dolnośląskie wulkany.....	135
Kraków – miasto królewskie.....	136
Między wyżynami a Karpatami.....	141
Wędrówka karpackimi grzbietami.....	144
W stronę Babiej Góry.....	147
Pieniny – perła Karpat.....	150
W krainie tatrzańskich turni.....	155

POLSKIE KRAJOBRAZY OD BAŁTYKU DO TATR

Kraju mój, kraju barwny...

Konstanty Ildefons Gałczyński, *Ojczyzna*

Między spienionymi wodami Bałtyku na północy a wyniosłymi tatrzańskimi szczytami na południu, między Odrą na zachodzie i Bugiem od wschodu, rozpościera się terytorium Polski. Obszar naszego kraju to niespełna 3% powierzchni Europy, ale ten niewielki skrawek starego kontynentu odznacza się niezwykle różnorodnością przyrodniczą. Zmienna budowa geologiczna, urozmaicona rzeźba i różnorodna pokrywa roślinna, jeziora, rzeki i strumyki, mokradła oraz bagna tworzą bogactwo naturalnych krajobrazów. W przestrzeni przyrodniczej znajdują się także wytwory rąk ludzkich. Przez stulecia ludność zamieszkująca obszar dzisiejszej Polski tworzyła swoje siedziby i, korzystając z bogatych zasobów środowiska, przekształcała naturalny krajobraz. Powstały wspaniałe miasta, budzące podziw potężne zamki, fabryki, wioski z łąkami pól, szosy i linie kolejowe. W wielu miejscach tkanka przyrodnicza w połączeniu z wytworami człowieka tworzy niezwykle interesujący krajobraz kulturowy.

Nasze krajobrazy naturalne i kulturowe, harmonijne i piękne, stanowią wyjątkową wartość. Trzeba pamiętać, że nie są one jednak niezmiennie. Ulegają naturalnym przemianom w wyniku działania czynników przyrodniczych, zmieniają się także na skutek działań człowieka. Zanieczyszczenie środowiska, nadmierny i często chaotyczny rozrost obszarów miejsko-przemysłowym dewastują przyrodę kraju, a także ład przestrzenny krajobrazu kulturowego. Pragniemy cieszyć się pięknem ojczyściwych pejzaży i chcemy także zostawić je niezmiennie dla naszych następców. Na tym, między innymi, polega ciągłość pokoleń. Zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju bezwzględnie trzeba chronić wartościowe elementy rodzimej przyrody i kultury.

W Polsce istnieje 10 form ochrony przyrody. Dzięki nim mogą przetrwać najpiękniejsze i najcenniejsze z punktu widzenia ekologicznego, naukowego i estetycznego zakątki naszego kraju. Parki narodowe i rezerваты

▽ Wisła i opactwo Benedyktynów w Tyńcu (obecnie w granicach Krakowa)

Reszel na Mazurach ▷

△ Pierwszy polski park narodowy powstał w Pieninach

▽ Park Krajobrazowy Dolina Baryczy to największy tego typu obszar w Polsce

△ W Polsce dominują krajobrazy nizinne

przyrody chronią głównie te fragmenty Polski, w których krajobraz przyrodniczy zachował się w formie mało zmienionej. W sieci parków krajobrazowych ochronie podlegają elementy przyrodniczo-krajobrazowe i historyczno-kulturowe, tworzące wspólnie spójną całość. Obecnie w Polsce, we wszystkich regionach istnieją 123 parki krajobrazowe. Ich łączna powierzchnia wynosi 2,61 mln ha, czyli około 8,3% terenu Polski. Kolejną formą ochrony przyrody naszego kraju są „obszary chronionego krajobrazu”. Są to różnej wielkości tereny dolin rzecznych, mokradeł, wydym, kompleksów leśnych, które chronią ponad 22% powierzchni kraju. Parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu pełnią szereg funkcji, m.in. turystyczno-wypoczynkowe, odgrywają też rolę korytarzy ekologicznych i terenów węzłowych. Poza wymienionymi formami ochrony obecnie duże znaczenie dla zachowania przyrody ma ochrona siedlisk przyrodniczych, czyli ekosystemów, realizowana na podstawie europejskiej Dyrektywy Siedliskowej i Dyrektywy Ptasiej. W oparciu o wymienione dokumenty, wydane przez Unię Europejską, powstają w naszym kraju Obszary Natura 2000, będące integralnym elementem Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. Na tych terenach

ochronie podlegają typowe i zagrożone siedliska, a także gatunki roślin i zwierząt. Obszary naturowe pokrywają się częściowo z innymi formami ochrony przyrody.

Patrząc na mapę Polski, można dostrzec, że w rzeźbie powierzchni zdecydowaną przewagę mają tereny nizinne, co jednak nie oznacza monotonii ukształtowania powierzchni i krajobrazu. Mimo wybitnie nizinnego charakteru rzeźba Polski odznacza się znacznym urozmaicheniem. Rozległe doliny rzeczne o glacialnej genezie sąsiadują ze wzgórzami, pagórkami i równinami. Na południu Polski rozpościerają się wyżyny, gdzie bezpośrednio na powierzchni lub pod cienką pokrywą osadów czwartorzędowych występują starsze, lite skały wieku mezozoicznego i paleozoicznego, nadające specyficzne cechy ukształtowanym tam krajobrazom. Od południa terytorium kraju spinają łańcuchy górskie Karpat i wał Sudetów.

Przewodnią cechą przyrodniczych krajobrazów Polski, obok nizinności oraz dużej różnorodności krajobrazowej, jest zmienność pasowa związana z równoleżnikowym układem głównych form rzeźby i podobnym układem zasadniczych krain geograficznych. Zaznacza się też pewnego rodzaju przejściowość powiązana ściśle z położeniem Polski między wschodem i zachodem Europy.

△ Podlaski krajobraz o wschodzie słońca

Rolniczy krajobraz Nizin Środkowopolskich ▷

Przemierzając Polskę z północy na południe, pomiędzy Wolinem a Mierzeją Wiślaną podziwiamy urozmaicone brzeg morski z plażami i stromymi klifami podmywanymi przez fale Bałtyku. W tym regionie przy ujściach rzek skupiają się małe przystanie rybackie i stare portowe miasta z charakterystycznymi latarniami morskimi. Następnie dociera się do wąskiego pasa nizinnego Pobrzeża, urozmaiconego pagórkami i przybrzeżnymi jeziorami. Krajobraz w wielu miejscach przecinają tu smukłe, białe wieże elektrowni wiatrowych. Dalej w kierunku południowym powierzchnia terenu znacznie się wznosi. Na pojezierzach pojawiają się wzgórza morenowe zbudowane z piasków, żwirów i dużych głazów przywleczonych przed tysiącami lat przez potężny lodo-wiec skandynawski. Między wzniesieniami połyskują tafle wąskich i długich jezior rynnowych, zielenią się rozległe bory porastające piaszczyste sandrowe równiny, a na polach między wioskami złocą się łany zbóż. Kolejnym, z pozoru monotonnym regionem, są tereny Nizin Środkowopolskich, rozległych krain przebiegających równoleżnikowo, stanowiących łącznik między wąską

strefą nizin Europy Zachodniej a rozległymi i szerokimi krainami Nizu Wschodnioeuropejskiego. W krajobrazie Nizin Środkowopolskich dominują tereny rolnicze, ale są tu także duże ośrodki miejskie i przemysłowe oraz rejony mało przekształcone przez człowieka, z interesującymi elementami naturalnego krajobrazu. Pierwotna Puszcza Białowieska oraz rozległe mokradła i bagna w dolinach rzecznych Podlasia to przyrodniczy symbol tej krainy, na równi ze starymi wsiami kurpiowskimi i łowickimi. Podłożem geologicznym tych terenów są skały czwartorzędowe, pozostawione przez lądolody podczas starszych zlodowaceń. Charakterystycznym elementem krajobrazu Nizin Środkowopolskich są szerokie, wielkie doliny, nazwane przez geologów pradolinami. Z tego powodu obszary Polski środkowej bywają nazywane Krainą Wielkich Dolin. Jako następny wyróżnia się obszar Wyżyn Polski Południowej, rozpościerający się od wąskiego pasa Przedgórze Sudeckiego na zachodzie poprzez Wyżynę Śląską i Małopolską, aż do Wyżyny Lubelskiej i Rostocza. Niezwykle urozmaicona budowa geologiczna i rzeźba oraz złożona, burzliwa

△ Krajobraz Jury Krakowsko-Częstochowskiej – Olsztyn

▽ Sudety o wschodzie słońca

historia decydują o mozaice krajobrazów naturalnych i kulturowych tego regionu. Wysokie, białe, wapienne wzgórza Jury Krakowsko-Częstochowskiej z ruinami średniowiecznych zamków, niskie, przysadziste grzbiety Gór Świętokrzyskich, rozłożyste garby wyżyn lessowych z szachownicą pól, pocięte gęstą siecią wąwozów koło Sandomierza i Kazimierza Dolnego nad Wisłą – to najbardziej charakterystyczne i najpiękniejsze obszary tej niezwykłej krainy. Diametralnie odmienne oblicze ukazuje Wyżyna Śląska, gdzie rozległe tereny zajmuje Górnośląski Okręg Przemysłowy. Człowiek w wyniku trwającego kilkaset lat rozwoju przemysłu ciężkiego zmienił radykalnie środowisko przyrodnicze. Rozwinięty tutaj krajobraz industrialny także może mieć swój specyficzny urok, choć częściej przeraża dużym stopniem dewastacji środowiska przyrodniczego.

Na południe od Przedgórze Sudeckiego wznosi się wysoki, wypiętrzony wzdłuż potężnego uskoku wał starych gór, Sudetów. Mozaikowa budowa geologiczna i rzeźba sprawiają, że co krok stykamy się tam z odmiennymi spektakularnymi widokami. Stare, mocno już zniszczone wulkany, granitowe masywy, płaskie stoki gór stołowych i tektoniczne kotliny są charakterystycznymi elementami rzeźby tego regionu. Skarby natury – minerały

i kopaliny, w które obfitują Sudety – od wieków były przedmiotem eksploatacji. Na każdym kroku można tu zobaczyć stare kopalnie, kamieniołomy, a obok nich miasteczka, wsie, zamki i pałace. W miastach ulokowanych w kotlinach przemysł rozwija się do dziś.

Od południa teren Polski zamykają Karpaty, łańcuch młodych gór o fałdowej genezie. Między górami a Wyżyną Małopolską rozpościera się rozległe obniżenie Kotlin Podkarpackich o równinny, nizinny i monotony charakter. Przeciwnością są Karpaty, których pasma i grzbiety zachwycają urozmaiconą rzeźbą i budzą podziw majestatem. Wysokie zalesione kopy pasm Beskidów wznoszą się nad dolinami i wsiami, w których ludność wciąż zajmuje się tradycyjnym rolnictwem. W niższych częściach górskich zboczy oraz w kotlinach dominantą w rolniczym krajobrazie są wąskie niwy pól i łąk przedzielone wstążkami wysokich miedz. Na południowym krańcu Polski piętrzą się granitowe turnie Tatr. Wyniosłe szczyty wyrastają z obniżenia Kotliny Podhalańskiej. Po ich granitowych skałach spływają kaskady górskich potoków, po alpejskich łąkach spacerują stada kozic, a tatrzańską knieję przemierzają groźne niedźwiedzie. W innym miejscu Karpat, nad zielonymi wodami Dunajca wznoszą się białe wapienne szczyty Pienin.

▽ Karpaty – wiosenny widok na Tatry ze Spisza

BAŁTYK

Bałtyk jest jednym z najmłodszych mórz na świecie. Jego historia nierozdzielnie wiąże się z wydarzeniami geologicznymi, jakie zaszły w tym rejonie kilkanaście tysięcy lat temu, u schyłku okresu lodowcowego nazywanego plejstocenem. Wówczas w niecce uformowanej po wytopieniu ogromnego lodowca, między Skandynawią a terenami dzisiejszej Polski, powstał zbiornik wodny, który dał początek obecnemu morzu. Od tego czasu fale morskie i prądy płynące wzdłuż południowego brzegu modelują nasze wybrzeże.

W zależności od pierwotnego charakteru brzegu powstały odcinki wybrzeża wysokiego lub niskiego. Wysoki brzeg występuje w miejscach, gdzie Bałtyk graniczy z morenowymi wysoczyznami Pobrzeża zbudowanymi z gliny zwałowej lub w obrębie wzgórz morenowych. W tych miejscach powstają wysokie klify, które tworzą się w wyniku uderzania fal morskich przez setki lat o brzeg i podcinania zboczy. Klify rozwijają się w sposób ciągły, ale najbardziej intensywnie w czasie zimowych i wiosennych sztormów. Fale uderzają wówczas w ląd z ogromną siłą i stale pochłaniają kolejne jego skrawki. U podnóża stromej ściany gromadzą się głazy wypłukane przez wodę z osadów morenowych. Większe i mniejsze okruchy skał skandynawskich – granitów, gnejsów, piaskowców i wapieni – wyścielają zazwyczaj wąskie kamieniste plaże u podnóża klifu.

Najpiękniejsze odcinki wysokiego wybrzeża klifowego występują zarówno we wschodniej, jak i zachodniej części polskiego wybrzeża. Znane i podziwiane przez turystów klify wznoszą się w rejonie przylądka Rozewie oraz Jastrzębiej Góry na Pobrzeżu Kaszubskim. W Międzyzdrojach na wyspie Wolin wysokie na 95 m klifowe urwisko rozwinęło się na zboczu góry Gosań. Z jego wierzchołka roztacza się spektakularny widok na brzeg morski, widoczne są bliższe i dalsze fragmenty brzegów Zatoki Pomorskiej,

▽ Wybrzeże klifowe w rejonie Jastrzębiej Góry

Klif na wyspie Wolin ▷

△ Widok z klifu w Wolińskim Parku Narodowym

▽ Plaża, klif i ruiny kościoła w Trzęsaczu

△ Klif Orłowski w Gdyni

zarysy budynków Międzyzdrojów, a w bliższym planie klif, buczyny oraz sosny. Wysokie klify Wolinu rozwinięte są w obrębie graniczącej z morzem strefy wzgórz moreny czołowej, powstałej w końcowej fazie ostatniego zlodowacenia. Morze niszczące wysokie brzegi nieubłaganie pochłania ląd, dlatego woliński klif cofa się średnio o 1 m każdego roku. Wybrzeże wyspy oraz przylegające do niego od południa obszary morenowe to teren chroniony w Wolińskim Parku Narodowym. Na tym obszarze powyżej 50 m n.p.m. króluje buczyny, najpiękniejsze jesienią, gdy liście przebarwiają się na brązowo i żółto. Latem korony drzew i gęste sklepienie lasu sprawiają, że nawet w ciągu dnia jest tu ciemno. Nad puszcza i pagórkami dojrzyć można krążące majestatycznie królewskie bieliki. Osobliwością przyrodniczą Wolińskiego Parku Narodowego są olbrzymie, przywleczone przez lodowiec bryły białych skał kredowych. Geografowie nazywają je porwakami lub krami. Lite skały wkomponowane w miękkie piaski i gliny dawniej były przedmiotem eksploatacji. Kredę wykorzystywano do produkcji wapna. W efekcie takich działań w pobliżu Międzyzdrojów w dawnym kamieniołomie utworzyło się piękne jezioro o siniozielonej barwie wody, nazwane Turkusowym. Zieleń drzew, białe skały kredowe i niezwykła barwa wody tworzą tu niepowtarzalny krajobraz.

Podobnie jak klif woliński niszczone są wysokie brzegi na innych odcinkach wybrzeża Bałtyku. Około 40 km na zachód od Kołobrzegu znajduje się miejscowość Trzęsacz. W XV w. w odległości 2 km od brzegu morskiego zbudowano tu niewielki jednonawowy kościół pod wezwaniem Świętego Michała. Między gotycką świątynią a Bałtykiem znajdowały się trzy gospodarstwa chłopskie. Już w połowie XVIII w. zagrody pochłonęło morze,

